

Односкладні речення

ПРОСТЕ ОДНОСКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

ОЗНАЧЕНО-ОСОБОВЕ	Дієслово у формі першої та другої особи однини й множини дійсного і наказового способу	Од нестерпучого блиску <i>заплющую</i> очі.
НЕОЗНАЧЕНО-ОСОБОВЕ	Дієслово у формі третьої особи множини минулого і майбутнього часу	Та на неї, видно, <i>не звертали</i> уваги.
БЕЗОСОБОВЕ	Безособове дієслово	<i>Звечоріло.</i>
	Особове дієслово у безособовому значенні	У бабусі в хаті <i>пахло</i> чебрецем і материнкою.
	Дієслівна форма на <i>-но, -то</i>	Учора <i>було визначено</i> склад експертної ради.
	Слово категорії стану	Навкруги <i>було тихо і безлюдно.</i>
УЗАГАЛЬНЕНО-ОСОБОВЕ	Дієслово у формі другої особи однини теперішнього і майбутнього часу	<i>Мовчи</i> та мак <i>товчи.</i>
	Дієслово у формі першої та третьої особи множини теперішнього і майбутнього часу	Випустивши стрілу, лук <i>не ховають.</i>
	Дієслово у формі третьої особи однини теперішнього і майбутнього часу	П'ятками <i>киває</i> , бо діла <i>не має.</i>
НОМІНАТИВНЕ (НАЗИВНЕ)	Іменник у формі називного відмінка	Рання <i>весна.</i> Веселе <i>птаство.</i>

Речення, граматична основа якого складається з двох членів (підмет + присудок), називається **двоскладним**.

Речення, граматична основа якого складається з одного члена (або підмета, або присудка), називається **односкладним**: *Надворі потемніло.*

Залежно від того, який з головних членів присутній в реченні, односкладні речення поділяються на дві групи: **називні** (головний член – підмет) і **дієслівні** (головний член – присудок).

Називне (номінативне) речення – це речення, головний член якого виражений іменником у формі називного відмінка: *Шляхи і степ, вітри і вітряки...*

Називні речення повідомляють про те, що якийсь явище або предмет існує в цей час, наприклад: *Темінь. Луг. Чорна вода. І сумний крик.*

З частками *ось, он, от (осьде, онде, отде)* називні речення набувають вказівного значення: *Ось і землянка.*

Називні речення здебільшого використовуються в художніх і публіцистичних творах. Їм властива стислість передачі думки: *Сніг. Мороз. Висипали вечірні зорі.*

Означено-особове речення – це речення, головний член якого виражений дієсловом дійсного способу першої або другої особи однини чи множини теперішнього або майбутнього часу, а також наказового способу і вказує особовим закінченням на означену особу: *Летим. Дивлюся, аж світає.*

(Т.Шевченко.) *Зачекайте тут кілька хвилин.* (І.Драч.) (!!! До присудків означено-особових речень можна підставити займенники **Я, ми, ти, ви**).

Означено-особові речення як один з видів односкладних речень за своїм смисловим значенням дуже близькі до двоскладних речень. Вони широко вживаються в діалогічному й монологічному мовленні, коли необхідно уникнути повторення одного й того ж слова, наприклад: *Розплющую очі і раптом бачу у вікнах глибоке небо і віти берези.*

Неозначено-особове речення – речення, головний член якого виражений дієсловом третьої особи множини теперішнього чи майбутнього часу або ж формою множини минулого часу і називає дію, здійснювану неозначеними особами: *Потім задали завдання на дробі.* (Петро Панч.) (!!! До присудка неозначено-особового речення можна підставити займенник **вони**.)

Неозначено-особові речення характеризуються тим, що в них виконавець дії з різних причин не називається, а мислиться неозначено. Цей вид речень необхідно відрізнити від неповного двоскладного речення, в якому пропущено підмет: *Діти прибули лише на другий день. Нічого не розповідали.* У друге речення можна вставити підмет **вони**, тобто **діти**. У цьому випадку це вже двоскладне речення, тільки неповне.

Неозначено-особові речення використовуються здебільшого в офіційно-діловому і публіцистичному стилях.

Узагальнено-особове речення – речення, головний член якого виражений дієсловом другої особи однини теперішнього чи майбутнього часу (!!! Займенники **ти, ви**): *Дивишся і не надивишся, дишеш і не надишешся тим чистим, гарячим і пахучим повітрям;* дієсловом другої особи множини (!!! Займенник **ви**): *Чистим зерном сійте поле, вродить хліб як море;* дієсловом у формі другої особи однини і множини наказового способу (!!! Займенники **ти, ви**): *Посій в пору – будеш мати зерна гору;* дієсловом у формі першої особи множини теперішнього або майбутнього часу (!!! Займенник **ми**): *Що маємо – не дбаємо, а втративши – плачемо;* дієсловом у формі третьої особи множини (!!! Займенник **вони**): *Дарованому коневі в зуби не дивляться;* дієсловом чоловічого роду минулого часу: *Цілив у ворону, а понав у корову,* - і вказує на узагальнену особу: *Учителя і дерево пізнають по плодах.* (Нар. творч.)

В узагальнено-особових реченнях дія, виражена головним членом (присудком), стосується не якоїсь певної особи, а особи будь-якої, узагальної. Цей вид односкладних речень дуже поширений в народній творчості (прислів'я, приказки, афористичні вислови), нерідко і в художній літературі.

Безособове речення – речення, головний член якого називає дію чи стан, незалежні від активного діяча.

Безособові речення виражають:

- повідомлення чи запитання про стихійні явища і процеси у навколишньому середовищі:

Потемніло враз;

- переживання, настрої й фізичні відчуття людини, незалежні від її волі:

В голові у Соломії розвиднілось;

- бажання або небажання: *Не хочеться туди;*

- успіх або неуспіх, певний внутрішній стан особи: *Останові пощастило;*

- наявність або відсутність деяких кількісних змін, явищ чи станів у навколишньому середовищі: *Бракує арфі струн.*

Безособові речення можуть мати присудок, виражений дієсловом або прислівником: *Ой у полі жито копитами збито. В повітрі стало тепліше.*

Інколи присудок виражається словами типу *гріх, біда, жаль, досада, сором, шкода, час, пора* та ін. або словом *нема*: *Жаль стало батька. Тут нема вже рятунку.*

Інфінітивні речення – речення, головний член яких виражений синтаксично незалежним інфінітивом: *Поблизу чути гомін, а людей не видно.*

Неповні речення

За будовою і значенням розрізняються повні та неповні речення.

У повних є всі члени речення, необхідні для повноти будови і значення.

Христя засвітила невеличкий каганець і постановила його на комині (Панас Мирний).

Неповним називається двоскладне або односкладне речення, у якому пропущений один або кілька членів, необхідних для повноти будови і значення.

Пропущені члени речення можна відтворити:

а) з попереднього речення:

Марічка більше розглядається по дівчатах, ніж відповідає на їх запитання. Не має великої охоти говорити (І. Вільде). Далєбі немає чого поспішати. Та ще поночі по такій дорозі (А. Головка);

б) з наступного речення:

Хай жєстами. Але сказати мушу (І. Драч). Кинув місто. Знов я в лісі (О. Олєсь);

в) зі змісту самого неповного речення:

Намордник на бомбу! (І. Драч). До зброї! (В. Сосюра). З хворої голови на здорову (Народна творчість);

г) із ситуації мовлення:

– А ти, Дніпро, хрещений?

– Хрещений, князю.

– А чим?

– Хрещатим барвінком (І. Калинець).

Тирє в неповному реченні

Неповними можуть бути й односкладні, і двоскладні речення: *Тут треба було певної вже кваліфікації, а найголовніше – поважності* – це односкладне речення з пропущеним присудком треба було.

Половина саду цвіте, половина – в'яне – це двоскладне речення з пропущеним додатком саду.

У неповному реченні ставиться тирє, якщо пропущено присудок: *Від маленьких дітей болить голова, а від великих – серце.*

Тирє не ставиться, коли немає потреби у підкресленні паузи: *Мотря вибігла з хати. Маланка за нею.*